

Elfriede Jelinek

Prebitek ni užitek

glas: kadar hoče človek nekaj imeti, ne sme nikdar vzeti česarkoli, temveč takoj najboljše. najboljše se začinja tam, kjer pojenja dobro, pri tem moraš gledati naprej in nikdar navzdol. najboljše se začinja tedaj, kadar lahko imenuješ za svoje več kot le dobro ženo, dobro stanovanje, dobro stanovanjsko opremo in dober avto. najboljše se torej začinja takrat, ko imaš boljšo ženo ali več žena, boljše stanovanje ali več stanovanj, eno, dve hiši ali več hiš, boljšo stanovanjsko opremo in še boljši avto ali več avtomobilov.

ko človek vse to ima, spada k boljši manjšini in nič več k slabši večini. tedaj je avtomatično tudi v boljši družbi. in kakor prinaša veselje, če si lastnik stvari, tako prinaša veselje tudi, če si lastnik ljudi. če že nimaš tovarne, v kateri bi ljudje zate delali, tedaj imaš gotovo vsaj gospodinjstvo, v katerem delajo zate ljudje, ponavadi ženskega spola. in ne samo zakonske žene.

in tako je tudi bilo. in tako je tudi v našem primeru, ki je jelkin primer, kar seveda ne predstavlja nujno tudi njenega padca iz kakršnihkoli višin. morda predstavlja celo njen vzpon, kdo ve. tako boste v prvi sliki videli jelko pri neki Münchenski zdravniški družini, v katero se je smela vrniti po priporočilu neke jugoslovanske prijateljice. iz te privzdignjene točke je videti svet takoj drugače, boljše, lepše. to pa še ne pomeni, da postane tudi jelka avtomatično boljša in lepša. ker pa jelka je lepa, lahko s pomočjo te lepote doživi bliskovit vzpon, ni pa nujno. bomo videli. navzgor ali navzdol — to je vsekakor odvisno le od nje same, od nikogar drugega.

annette: ljuba jelka, tako veseli smo, da vas imamo pri sebi. saj se bova takoj tikali in postali prijateljici, a ne, enake starosti sva, le nekaj drobnih razlik naju loči z nevidnim zidom, nisva sami krivi za te razlike, ki se izražajo zaradi različnih življenjskih nivojev. sama se bom, kar zadeva moj del, potrudila, da te razlike pozabim.

J: ja, milostljiva gospa, a, a, annette.

annette: in vzemite si, a, a, vzemi si, kar potrebuješ ali hočeš. moja ličila, lasnice, svilene šale, torbice, vse to je tudi tvoje, seveda,

če jih sama ne potrebujem, če jih nočem več imeti, če so mi odveč, in, seveda, najprej vprašaj.

J: čudovit občutek mora biti, kadar ima človek toliko dragocenih stvari, občutek, katerega bi tudi sama rada spoznala.

annette: prav imaš, jelkica. človek mora vedno spoznavati novo, tudi tuje dežele in ljudstva, na primer na lepih potovanjih, na katera se moj mož in jaz vedno podajava.

šele tedaj spadaš v krog tistih, ki se smejo in zmorejo pogovarjati. jaz in moj mož, gospod dr. henning, tako kot tudi naša hčerka iz prvega zakona, sabine, kot tudi moj dojenček franz, mi se že dolgo lahko udeležujemo pogovorov. ti, jelka, si moraš to pot najprej priboriti s poroko ali z dolgotrajnim študijem. med nama rečeno, močno dvomim, da ti bo kdaj uspelo.

J: kako lepe stvari imate, a, a, imaš, annette. stvari, kakršne bi tudi sama hotela imeti.

annette: moj ljubi mož, gospod dr. henning, mi omogoča, da imam vse te stvari. vendar tudi sama prihajam iz zelo dobrega hleva. tebi, jelka, v tem trenutku še nič ne omogoča, da bi imela tudi eno samo obleko od st. laurenta. če boš delala, da mi bo v veselje, ti posodim to lepo obleko tukaj. vendar, sposoditi si še ne pomeni imeti, jelka, upam, da si sposobna to razlikovati.

J: to je lepo od tebe, annette, hvala.

annette: vendar najprej vprašati, jelka!

J: seveda, annette, nikoli ne bi vzela česa, ne da bi prej vprašala, tako delamo tudi v moji daljni domovini.

annette: . . . ki si jo vsekakor lahko živo predstavljam. hvala ne. ljubim namreč, jelka, sprejemati odločitve, tako da je nekaj končno odvisno od mene. kakor mora tudi moj mož, po zaslugi svojega poklica, pogosto odločati o življenju in smrti. tako mora tudi njegova čedna, majhna žena, jaz namreč, pogosto odločati o hišnih zadevah, ki niso manj vredne, majhne stvari so prav tako pomembne kot velike, hišne odločitve torej, o katerih on zaradi svojega težkega poklicnega položaja ni v stanju odločati. te hišne odločitve so zelo važne in pogosto odločajo o sreči in življenju moje hčerke sabine, iz prvega zakona mojega moža, o sreči mojega dojenčka franza, ki se pravkar pričinja dreti (otroško dretje), in tudi o tvojem življenju, jelka.

J: mali ljubljenec se dere, annette.

glas: neka mati se sedaj nekako odloči.

annette: takoj bom previla in nahranila franza zaradi odločitve, da ga osvobodim tega neprijetnega položaja (ves čas otroško dretje), a še boljše, kot da ga sama previjem, je, da ga previješ ti, jelka, dovolj bo, če uživam le veselja materinstva in si ne naprtim še neprijetnih stvari, kot npr. sranje tega malčka. pojdi torej k njemu, jelka, in pošteno opravi!

J: ne vem, če to znam, annette, še nikoli nisem previjala otroka.
 annette: kar človek hoče, to tudi zna, jelka. in popolnoma se zanesem na tvojo dobro voljo, jelka. ko bom prekontrolirala tvoje delo, bom otroku morda zapela kako pesem. prevzela bom tudi hranjenje, lahko, prijetno opravilo. tako da bo otrok vedno čutil notranjo pripadnost, ki obstaja med njim in njegovo materjo, in bo odraščal zadovoljen.

J: tako grem torej previjati, annette. le to upam, da ne smrdi preveč neprijetno.

annette: zame kot mater ne bi nikoli neprijetno smrdelo. le vadi za svoje bodoče otroke, jelka, prav jim bo prišla mati, večča previjanja.

J: ja, takoj, annette. (otroško dretje, pozneje, čez nekaj časa, konec)

annette: poleg vsega uporabljamo higienske papirnate ple-nice, ki prihranijo delo. četudi ne mojega, temveč tvoje delo, jelka. vsako au pair dekle nima tolikšne sreče kot ti, jelka.

J: tega sem zelo vesela in že grem k malemu ljubljencu, ki si bo pravkar izrjovel dušo iz telesa.

annette: morala bi že biti tam, jelka. medtem se bom posvetila negi svoje zunanosti, kajti kmalu se vrne moj mož, gospod dr. henning. domov se vrača utrujen in napet od svojega težkega, odgovornega dela, ki pušča posledice tudi na meni. doma ga bosta pričakala sveža žena in svež otrok.

J: jaz, v nasprotju, nisem več tako sveža, kot bi lahko bila, v vsakem primeru veliko manj sveža kot zjutraj.

annette: te je pustil na cedilu tvoj deodorant, jelka? torej uporabljal mojega, dovolim ti.

J: včasih sem se počutila bolj sveže, priznam.

annette: in pri tem je naše gospodinjstvo, v primerjavi z drugimi, ki bi jih lahko imenovala, a jih ne bom, popolnoma avtomatizirano in zahteva le malo dela.

J: malo že žalujem za izgubljeno svežino, annette.

annette: tukaj gre za nesporazum v osnovi, jelka, ki ga moramo odpraviti, jelka. ti, ljuba jelka, si v naši lepi hiši, da se JAZ počutim bolj sveže, kadarkoli to hočem. in ne, da bi se TI počutila bolj sveže, jelka. razmišljaj vendar logično!

J: ja, to spoznavam.

annette: tukaj si, da razbremeniš mene in ne, da se sama razbremeniš. če si se hotela sprostiti, bi lahko ostala tudi doma, v jugoslaviji, katere jaz osebno sicer ne poznam, če pa si ogledujem ljudi, ki od tam prihajajo, si predstavljam deželo, kjer ne delajo drugega, kot da se sproščajo. tako tudi do ničesar ne pridete.

J: in pač imamo naš lepi jadrani!

annette: saj vendar nočeva skreniti. poleg vsega imaš tukaj tudi možnost, da izboljšaš znanje jezikov in hodiš na univerzo.

J: tega sem tudi zelo vesela, lepa hvala.

annette: prosim, prosim. torej ne zahtevaj prekomerno.

J: saj vendar ničesar več ne zahtevam. raje veliko dajem.

annette: nisi pri nas, da bi dajala veliko, ampak najboljše, jelka. zato si tukaj. če boš dajala najboljše, boš včasih lahko moja prijateljica, kadar se bom počutila osamljeno v tej veliki hiši, kajti moj mož se čuti poklicanega in mora tako posvečati toliko časa svojemu poklicu.

J: o, lepa hvala, annette, zelo rada. mimogrede, tudi moj stric se čuti poklicanega za lastnika penziona in vsako poletje sledi temu občutku.

annette: za tvojega strica mi je prav malo mar, jelka. so to glasovi in koraki, kar slišim?

J: ja, glasovi in koraki.

annette: ta kultivirani glas pripada mojemu možu. pozdravili ga bova vsaka na svoj način. ti v kuhinji ob pripravljanju čevapčičev na originalen jugoslovanski način, jaz s pripravo napitka in z lahkim, ne prenapornim čebljanjem.

J: hitim v kuhinjo, annette.

annette: veselimo se dobre večerje, jelka.

dr.: sabine sem pripeljal od telovadbe, annette. (glas ob poljubu)

sabine: dan, mami.

annette: dan, ljubica moja. in po večerji si bomo privoščili udoben večer in poslušali bomo plošče: jaz in moji dragi, moj soprog v krogu svojih dragih. upam, da te ne bodo zopet poklicali h kakemu pacientu, erwin. (žvenket kozarcev)

dr.: kako shajaš z jelko, moja draga?

annette: odlično. prijazna je, čedna, voljna in sposobna učiti se. poleg tega odprte glave. celo franza že zagnano previja.

dr.: kako zelo me veseli, da se po jelkini zaslugi lahko razbremeniš v tvojem težkem, a lepem poklicu gospodinje in matere!

annette: ja, včasih naredi, da celo pozabim, kako težak je ta poklic, samo njegove dobre strani vidim, jelka, v nasprotju, le slabe, haha.

dr.: bravo, jelka! po zaslugi tvoje razbremenitvene funkcije sedaj popolnoma sodiš k družini. le sedi k nam in razvijaj še svoje duševne sposobnosti, kot tudi umetniške s poslušanjem »trubadurja«
giuseppa verdija.

J: z veseljem, hvala. zelo rada imam klasično glasbo. vendar imam še delo v kuhinji.

dr.: škoda, jelka. potem se moraš temu seveda odpovedati. vse-kakor gre prednost telesnemu zadovoljstvu pred duševnim, a ne, haha.

J: ja, gospod doktor.

dr.: brez mozarta in beethovna bi lahko predvsem ljudje, kot ste vi, jelka, ki tako niste navajeni nanju, prav dobro živeli, kar pa bi bilo nam, ki smo bili z mozartom in beethovnom kvazi vzgojeni, že veliko težje. vendar brez hrane, haha, ne bi mogli nikoli, jelka, a ne, da je tako?

J: haha. ne, jesti človek mora. upam, da ste zadovoljni z mojimi čevapčiči, gospod doktor, in tudi ti, annette.

o b a: seveda jelka. ampak zdaj marš v kuhinjo. o slastnih čevapčičih nočemo le govoriti, še pred polnočjo jih hočemo imeti na krožniku, haha. vmes se posvetimo klasični glasbi. (glasba, trubadur.)

dr.: (na pol preglašen) pride pravzaprav kdaj tudi do tega, da gre na univerzo?

a n n e t t e: do sedaj še ne tako prav, erwin. ampak prav gotovo ji to ni tako pomembno, prav gotovo si želi le ujeti moža.

dr.: prav gotovo imaš prav, ljubica moja.

a n n e t t e: saj tudi ni čisto naše vzgoje, erwin.

dr.: prav gotovo imaš prav, moja mala annette.

(premor. nato glasovi pri jedi. žvenketanje vilic itd. itd.)

a n n e t t e: mmhm. odlično, jelka, resnično.

dr.: kompliment, jelka, pristno jugoslovansko, prima.

s a b i n e: izvrstno tekne, oči!

J: ste zadovoljni?

a n n e t t e: delikatno, jelka, sijajno. zelo smo zadovoljni s teboj.

dr.: izvrstno, jelka. raje bi se poročili, in ne študirali.

J: morda se bo lepega dne tudi to zgodilo, gospod doktor.

dr.: prav gotovo. kdor zna tako dobro kuhati... znano je, da gre ljubezen skozi želodec, haha.

J: a vas smem nekaj prositi gospod doktor, in tudi vas, gospa doktor?

o b a: prav gotovo, jelka, seveda. po tako izvrstni hrani, vse, kar želite, jelka.

J: (z obotavljanjem) ... jutri imam prosti popoldan.

dr.: seveda, ta vam pripada, jelka, to je predpis, katerega se držimo. preživite ga prav lepo. kam se bo šlo? kino? kulturne prireditve? ali bi se radi temu odpovedali, jelka?

J: (hitro) ne, ne. hotela sem samo vprašati, če bi morda smela v mojo sobo... povabiti nekaj prijateljev... na kavo...

o b a: seveda, jelka. saj smo vendar tolerantni, liberalni ljudje, nimamo nikakršnih omejenih predsodkov. kaj takega kot kdaj prej ne poznamo. a kaj se pravi v vašo sobo, jelka? saj niste naša služkinja. zdaj ste polnovredni član našega gospodinjstva. zelo radi vas imamo, jelka. samo po sebi se razume, da sprejmete svoje prijatelje v skupni dnevni sobi, jelka. priporočite nas dalje, jelka. govorite o naši velikodušnosti pri mesarju, prekajevalcu, urarju, optiku, v trgo-

vini z zelenjavo in tudi v krogu prijateljev. ali še boljše, nas priporočite dalje, ne pa naše velikodušnosti, sicer bi nas le izkoriščali, jelka, kakor se ponavadi pripeti vsem velikodušnežem, jelka, morda smo na splošno predobri...

J: hvala lepa, zelo ste prijazni, moji prijatelji pridejo torej jutri popoldne. smem zdaj pospraviti?

dr.: le pospravite, jelkica, le pospravite. kar! morda bi lahko jutri v zahvalo za našo velikodušnost odnesli perilo v čistilnico, ko bodo gostje odšli.

J: ja, seveda, gospod doktor, se razume.

annette: prav gotovo kolegi s faksa (tiho)

dr.: gotovo. z nekaj veselimi študenti v hiši bi postalo tudi zate prav zabavno. lahko bi nekoliko govorila, imela nekaj zabave, lahko bi se pogovarjala o zanimivih stvareh, diskutirala, ko si že zaradi mene opustila svoj študij. četudi... o najzanimivejših stvareh se še vedno najbolje pogovarjaš z menoj...

annette: morda bi celo ustanovili majhen krožek komorne glasbe. kot nekoč, to bi bilo lepo.

dr.: pa tudi za sabine bi utegnilo biti poučno. morda se med njimi najde nekdo, ki bi ji nudil inštrukcije iz matematike...

glas: po kratkem premoru je danes naslednji dan. elegantni vrt okoli vile tiho počiva, še travica se ne premakne, ne čebela, ne sršen, vendar — to je zatišje pred viharjem. kar sledi, je vdor v najprimitivnejše pravice človeka, v njegovo osebno svobodo namreč, v nadaljevanju bo močno prizadeta osebna svoboda nekega velikodušnega človeka in požrtvovalnega zdravnika. to popoldne je, izraziti se moramo jasno, krdelo tujcev ranilo osebno svobodo tega moža in njegovega požrtvovalnega poklica, to se pravi, poklic je ostal hvala bogu nepoškodovan.

(hrup, smejanje, zmešnjava zvokov, jugoslovanske besede, tranzistorji, otroško dretje, postaja vedno glasneje, zvonec na vratih, dretje dojenčka, zmešnjave, vse glasneje postaja)

J: kar naprej, kar noter! gospa doktor mi dovoli, da uporabljam celo njen servis za čaj. saj spadam že v družino (vesel smeh in klici)

J: ja, še več, celo v dnevni sobi lahko sedimo in poslušamo lepe plošče. imate s seboj plošče z narodno glasbo iz naše domovine? (hrup, zvonec, odpiranje vrat, annettin krik, vendar kultiviran)

annette: moja trata!

J: zelo smo pazili nanjo, annette. (na stran) smem, smem ji namreč reči annette, prijateljici sva.

annette: moji sosedje!

J: na noben način jih nismo opustošili, annette.

annette: saj vendar visijo kot v grozdih z oken in opazujejo in vohajo.

J: morda, ker je tukaj tako veselo, annette!

annette: ne postani nesramna, jelka!

J: ampak annette!

annette: dr. hirnbeiß! o bog!

J: dr. hirnbeißa nismo onečastili, tega znanega odvetnika pa že ne!

annette: žena dr. hirnbeißa!

J: tudi njej se nismo preveč približali, tej znani advokatovi soprogi pa že ne!

annette: oba hirnbeißova otroka! stara 6 in 8 let!

J: vesela se smehljata in plskata z rokami ob vrtni ograji njihove fevdalne vile z bazenom.

J: hirnbeißov pes! (pasji lajež)

J: se udeležuje veselega vrveža. (zmedeno) ampak annette, saj si vendar dejala...

annette: ne tikajte me, vikajte me. (očitno se je zbrala po naporu, da ne bi ponujala teatra, jecljajoč od besa) a, a, ja a, a, vstopite vendar (vrata se zapro, hrup sedaj v hiši)

J: sem sedite, tu in tukaj, ti sem, zorka, z dojenčkom, sedi v naslonjač, ta je udoben. draga tja, pazi na preprogo. strašno draga je in dragocena (ponos lastnikov). še veliko drugih predmetov imamo, eden je vrednejši od drugega, bogati smo in ugledni.

annette: tudi franz se je zbudil. (otroško dretje) (očarane žene delavcev na začasnem delu v tujini, ki prigovarjajo otroku)

J: franz je popolnoma navdušil moje prijatelje, annette.

annette: rada verjamem. (na stran) le to upam, da mi ne spravijo še kake golazni v hišo. o bog, in tapete! jelka (jeclja) jaz... mislila sem, da bodo to tvoji prijatelji s faksa...

J: ampak annette! do zdaj sem imela komaj kdaj priložnost iti tja, v hiši je bilo vendar toliko dela! še nikogar nisem spoznala.

annette: ti si vendar dejala, tvoji prijatelji...

J: TO so moji prijatelji...

annette: pridi za trenutek na stran, jelka. (šepeta) gospod doktor, a, a, danes pride namreč prej domov. saj veš, a, a, kako nevoljen zna biti, če je hiša polna, a, a, gostov, prosim, jelka, meni na ljubo, spravi jih vstran! zdaj takoj! prosim! gospodu doktorju, meni, sabini na ljubo! stori to vsaj za otroke, prosim, jelka, da bodo lahko v miru odraščali...

J: (z obotavljanjem) no dobro, annette, če že misliš...

annette: moje prijateljstvo, jelka, saj ti mora biti pomembnejše kot ti... ti ljudje...

J: tvoje prijateljstvo mi je najvažnejše, annette, že zaradi tega, ker se lahko od tebe toliko naučim.

annette: (v premoči) no vidiš, moja razumna jelka. tule, ta čedni beli glavniček ti podarim za to, in vzemi še to, 10 dodatnih

mark je, s tvojimi prijatelji lahko greš v čedno majhno krčmo, vendar prosim ne kje v bližini, to si že lahko izprosim.

J: (žalostno) hvala lepa. no, potem pa gremo. (po jugoslovansko) (razočarano mrmranje, obžalovanje itd.)

annette: in prosim ne pritiskajte svojih rok ob to majhno starinsko omarico, vsaj enkrat ne mislite nase, temveč na druge! iz časa baroka je namreč in zelo občutljiva. in ne puščajte otroka z njegovimi usranimi, a, a, umazanimi nogami na to starinsko komodo, vsaj enkrat ne mislite le izključno nase, temveč na komodino polituro!

(zunaj se glasovi porazgube)

annette: in zdaj nič drugega kot prezračiti! (odpiranje oken)

glas: česa se je jelka danes naučila: da mine vsak dan, prost prav tako kot manj prost. svoboda je tukaj sicer na veliko zapisana, vendar se človek ne sme prenašlo postaviti pokonci, kajti tako kmalu zadene na njene meje, ali pa nastane v svobodi luknja. ker pa lahko skozi to luknjo curljajo številne nečednosti, takšna luknja sploh nastati ne sme. najprej se mora jelka naučiti, kako sploh ravnati s svobodo, kajti večja kot je svoboda, toliko večja je tudi odgovornost. tudi z odgovornostjo jelka še ne zna ravnati, zato je tudi nima. — jelka naj opazuje, kako delata gospod in gospa doktor. nikoli se ne pripogneta naglo ali močno, tako se svoboda lahko razteguje, vendar nikoli natrga. morda je svoboda gosposke nekoliko bolj raztegljiva kot jelkina. kdo ve.

Prevedla Andreja Sabati